

פרשת בהעלותך

"A SELECTIVE MEMORY is the tendency to remember only what one wants to remember"

"זכרינו את הדגה"

קהלת פרק ז

(י) אליהואמר מה הלה שהימים הראשונים היו טובים מאלה פי לא מתקמה שאלת עליה:

אבן עזרא קהלת פרק ז

(י) אל תאמר - עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיוספיקו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו:

במדבר פרק יא

(ד) וְהַאֲסֵסְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבֹּךָ הַתְּאֵנָה וְנִשְׁבֹּ וְנִכְפֹּ. גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִיאָמְרוּ מִי נִאֲכַלְנוּ בָּשָׂר: (ה) זָכְרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֵת הַקְּשָׁאִים וְאֵת הָאֲבִטָּחִים וְאֶת־הַקְּחָצִיר וְאֶת־הַבָּצְלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים: (ו) וְעַתָּה נִשְׁעֲנוּ יִבְשָׁה אֵינֹן כֹּל בְּלִמֵּי אֱלֹהֵינוּ עֵינֵינוּ:

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא פז

(פז) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, וכי יש בענין שהיו המצריים נותנים להם דגים בחנם והלא כבר נאמר ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם (שמות ה יח) אם תבן לא היו נותנים להם בחנם ודגים היו נותנים להם בחנם ומה אני אומר חנם, חנם מן המצוות.

אבן עזרא במדבר פרק יא פסוק ה

חנם - בזול, כאילו הוא חנם.

רמב"ן במדבר פרק יא פסוק ה

(ה) וטעם אשר נאכל במצרים חנם - לפי פשוטו, כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזים במצודה ובמכמורות, והיו נותנין להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת. והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאד, כי היא כגן הירק, וכאשר היו חופרין להן בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות. או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו, והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ, והיו נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג עבדי המלך, ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים, כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות (א יא).

רמב"ן שמות פרק א פסוק יא

ועוד גזרו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים, כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס בונים הבנין, ועתה נהגו העם בעבודה וצוום שיהיו מביאים עפר ועושים חומר בידיהם וברגליהם, ולא ינתן להם מבית המלך רק התבן בלבד, ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין, וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה, כגון החפירות והוצאת הזבלים, הכל נתנו עליהם, וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם. וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך:

והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך. וזה מאמר המתארים שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים (במדבר יא ה), כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הצדים אותם במצות המלך, ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים, ואין מכלים כי מצות המלך היא.

אברבנאל במדבר פרק יא

השאלה הג' באמרו מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה כי אם הם התאוו בשר הנה הדגה לא היתה תמורתו אמנם המתארים בשר אמרו בסדר בשלח מי יתן מותנו ביד ה' בשבתנו על סיר הבשר אבל אלו לא דברו כהוגן כי התחילו בשאלה הבשר ונעתקו מיד לדגה ולדברים אחרים שאינה לא דגה ולא בשר:

...ואמרם זכרנו את הדגה וגומר היתה תשובה למה שאפשר שיאמר אליהם השומע את בכיתם כי יאמר להם ולמה תתרעמו לבלתי אכול בשר האם הייתם אוכלים בשר במצרים אין ספק שלא אכלתם שמה בשר וזה כי הם היו שמה דלים ועניים והבשר במצרים ביוקר גדול על כן היו אומרים הנה במצרים אם לא היינו אוכלים את הבשר הנה היינו אוכלים את הדגה כי רבה היא שמה ממני נילוס. ולא היינו צריכין ממון לקנותם כי היינו לוקחים אותה בחנם בלא כסף ובלא מחיר והיה זה לפי שנהר נילוס יוצא ומתפשט וכל אחד מהמצריים היה חופר גומץ שהיה מתמלא מהיאור וכשהנהר שב למקומו היו נשארים הדגים בחפירות ההם ובזה הדרך היו אוכלים אותם חנם. ויש אומרים שבהיותם בעבודת המלך ברבות הדגים היו לוקחים חנם. ומלבד הדגים שהיו אוכלים שמה. עוד היו אוכלים ירקות שהיו הרבה במצרים את הקשואים ואת האבטיחים וגומר אבל עתה לא נאכל הבשר ולא הדגים וגם לא הירקות כי נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו לאמר מתי יבא.

מדרשי תורה (הרב אנשלמה אשתרוק)

...מה שלא היו נותנים להם תבן הייתה סיבה כדי לעבוד בהם עבודת פרך, אבל המזונות בודאי היו מספקים להם ברווח ובחינם, כי איך יעבידום בפרך ורוב עבודה ונפשם יבשה אין כל? אבל בוודאי היו מספקין להם מזון, למצוא מקום יותר להעבירם בפרך....

[רבינו] בחיי במדבר פרק יא פסוק ה

(ה) את הקשואים ואת האבטיחים. היו מבזים המזון הנכבד שהיה להם במן, וכדי להוציא עליו דבה היו מביאין ראיה מהפירות הפחותים שהיו להם חנם, וידוע כי היו בארץ מצרים פירות לרוב וכענין שכתוב: (בראשית יג, י) "כגן ה' כארץ מצרים", אבל לא הזכירו מן הפירות החשובים כי מהחשובים לא היו נותנין להם. וכן מה שהזכיר "הדגה", כי היו נותנין להם מהדגים הנבאשים שהיו להם ארבעה וחמשה ימים שנצודו, כי מהחשובים שהיו חיים שנצודו בו ביום לא היו נותנין להם, ועל כן לא אמר "זכרנו את הדגים" או שיאמר "זכרנו את הדג" כי בכל מקום שתמצא "דגה" הוא הדג הנבאש, ממה שכתוב: (שמות ז, כא) "והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור"

שמות רבה (וילנא) פרשת בשלח פרשה כד

.....'ויסע משה את ישראל': הה"ד (דברים לב) 'הלח' תגמלו זאת?' ובים סוף מנין שהמרו אלא כיון שירדו לתוך הים היה מלא טיט שהיה עד עכשיו לח מן המים והיה בו כמין טיט שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים, והיה אומר ראובן לשמעון במצרים בטיט ובים טיט במצרים בחמר ובלבנים ובים חמר מים רבים, הוי וימרו על ים בים סוף, ואחר כל הנסים האלו אתם גומלים לי בישא, הלח' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם....

ומצד שני....

רש"י במדבר פרשת בהעלותך פרק י פסוק לה

(לה) ויהי בנסע הארץ - עשה לו סמניות מלפניו ומלאחוריו, לומר שאין זה מקומו. ולמה נכתב כאן, כדי להפסיק בין פורענותו לפורענות וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש (שבת קטז א):

רמב"ן במדבר פרק י פסוק לה

(לה) ויהי בנסוע הארון - עשה לו סימן מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו. ולמה כתב כאן, כדי להפסיק בין פורענות לפורענות, כדאיתא בכל כתיבי הקדש (שבת קטז א), לשון רש"י. ולא פירש לנו הרב מה הפורענות הזו שהוצרך להפסיק בה, כי לא נזכר כאן בכתוב פורענות קודם ויהי בנסוע הארון....

אבל ענין המדרש הזה מצאו אותו באגדה, שנסעו מהר סיני בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר, אמרו שמא ירבה ויתן לנו מצות, וזהו ויסעו מהר ה', שהיה מחשבתם להסיע עצמן משם מפני שהוא הר ה', וזהו פורענות ראשונה. והפסיק, שלא יהיו שלש פורענות סמוכות זו לזו ונמצאו מוחזקים בפורענות. וקרא החטא "פורענות" אף על פי שלא אירע להם ממנו פורענות. ושמא אלמלא חטא זה היה מכניסם לארץ מיד:

ר' ירוחם ליבוביץ, ('דעת תורה' חלק ד', עמודים עט - פ)

ומן ההכרח עלינו לומר כי אם אמנם שהיו מחויבים לנסוע מהר סיני, אבל היתה נראה בהם כי הלכו באיזו-מהירות-מעט יותר מן הצורך, תכפו הליכתם עם הכרזת הנסיעה, בלי כל התחשבות על הכרח עזיבת אוצר כל חמדה, הוא הר ה', ובמהירות-כל-שהיא זאת, נבחנו ונשפטו כתינוק הבורח מן הספר! כסר מאחרי ה'! כאומרים נברחה מהרה, שמא ירבה ויתן לנו מצות!

ודאי לא נהיה אלא כטועים אם נסבור כפשוטן של הדברים, ודאי כי לא ברחו, ודאי לא סרו מאחרי ה', ודאי לא אמרו נברחה מהרה שמא ירבה ויתן לנו מצות, הלא על הדור דעה אנו מדברים, אשר כל אחד ואחד נשא שני כתרים עבור אמרם נעשה ונשמע, ואשר הקטן שבהם הגדיל לראות יותר מיחזקאל בן בוזי, אלא כי נתפסו על תנועה הכי קלה; על איזו-שהיא-פסיעה-מהירה יותר מן הרגיל, בהליכתם מן הר ה', ופעולה הכי קטנה כזאת הנה כבר תגיד על פנימי פנימיות לבבם, עמוק עמוק מי ידענו, כי אם "אני ה' בוחן לב וחוקר כליות", לאמור כי היה בזה איזו-שהיא-הסרה מאחרי ה'! כתינוק הבורח מבית הספר! כאומרים שמא ירבה ויתן לנו מצות! - בקורת נקובה כזאת העמידה התורה הקדושה, על מי?! ועל מה?! נוראים הדברים, ומי יאמר זכיתי?!

נתבוננה בציור, כשאחד מבני הישיבה יקבל מברק מהוריו לבא מיד הביתה, ובודאי כי עליו אמנם ליסע תיכף מצד הכרח בקשת ההורים, והנה יאמרו עליו חבריו כי הוא מרקד משמחה לעזוב את הישיבה! הלא ודאי יתרעם ויטעון אשר מעלילים עליו בחינם! כי הרי קבלתי מברק ואני מוכרח ליסע! - ההכרח ליסע מהר סיני היה לבני ישראל פי אלפים יותר מאשר ההכרח של מברק מהורים, ובכל זאת מעיד עליהם הכתוב כי עזבו בשמחה כבורח מן בית הספר! ואמנם כי כן יש דין (שו"ע או"ח צ, יב) שכשיוצאים מביהכ"נ אסורים לרוץ, וגם לא לפסוע פסיעה גסה. והרי כבר אנו רואים במה שנתפשו דור המדבר בשביל איזו כל דהיא פסיעה גסה מהר ה', לדמותם על זה כתינוק הבורח מבית הספר!

ההסתכלתם פעם לראות כתינוק היוצא בתום היום מבית הספר? - עוזב הוא ומעילו בידו טרם מלביש אותו, וכשכבר לובשו, והנה מכפתר אותו זה אחרי מהלך של כפרסה! כל מעשיו אלו מעידים על חזק רצונו ומאווייו להתפטר מן בית הספר, אם אפילו הוא בעצמו אף לא יודע מאומה מכל הענין אשר אנו מטילים עליו, וכדמיון זה הוא אשר הוטלה על כל עם ה'! מה נורא עומק הדין גם על פסיעתו של אדם!

הרב נתן צבי פינקל (הסבא מסלבודקה):

אנו מוצאים בתורה דוגמא הפוכה. כשבני ישראל עברו בים סוף כתוב: "ויסע (פתח תחת היו"ד) משה את ישראל מים סוף" (שמות ט"ו). ומביא רש"י בשם מכילתא: "הסיעם בעל כורחם, שעטרו מצרים סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאים אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים וכו'", הוצרך להסיען בעל כורחם". אין לפרש את הדברים שבג"י היו לתושים אחר הכסף והזהב, כי הרי דור המדבר נקרא "דור דעה" והגיעו למזריגות עליונות בנבואה, כפי שחז"ל אמרו שמה שלא ראה יחזקאל בן בוזי ראתה שפחה על הים, ובודאי הכסף והזהב לא נחשבו להם לכלום. אלא שראו בזה קיום רצון הי כדברי הכתוב: "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" (שמות י"א), ומפרש רש"י: "הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם: 'ועבדום וענו אותם' קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא

קיים בהם". ואם זה רצון ה', הרי כל המרבה בזה משובח. וכשהיו צריכים להמשיך בדרך למדבר היה משה נאלץ להפסיק אותם ממצוה זו ולהסיעם בעל כורחם. ועל אחת כמה שכך היה צריך להיות בעזבם את הר סיני, שראוי היה להיכתב: "ויסע" שהיו צריכים להסיעם מההר שלמדו בו תורה בעל כורחם. שאמנם הרגלים ילכו אבל הראש ישאר בהר סיני, כלומר שעם הליכתם לא"י היתה צריכה להיות כל מחשבתם קשורה לתורה שלמדו בסיני. ואם לא נמצאו במדריגה זו ראו בזה פורענות. (שם, עמוד ל"ה).

...ומכאן עלינו ללמוד לקח למעשה לנו, לתלמידי הישיבה, שלא יהי' לנו קל לעזוב את הישיבה, המקום שאנו לומדים בו תורה. ואף שיש צורך ללכת לפרקים לענינים הכרחיים, תהיי קשה הפרידה וירגישו בכל מקום את הקשר אל הישיבה, שהראש יהי' תפוש תמיד במחשבות של תורה ויראת שמים. (שם, עמוד לו).

...ואם כי נסעו לארץ הבחירה לתכליתם הקדושה והיו מצווים ונדחקים לכך על ידי השכינה, קוראים את הזריוות הזאת "סרו מאחרי ה'". אמנם המעשה היה כשורה וההליכה היתה אחרי ה', אבל מכיון שהמחשבה לא היתה בשלמותה בהתאם למדרגתם, קיבל כל המעשה צורה הפוכה עד שתיארו אותם כסרים מאחרי ה' וכבורחים מבית הספר וצינו את המעשה בתור פורעות קשה...

(אור הצפון חלק א', עמודים רד - רה).

ספר מסילת ישרים פרק ג

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם, ואדם כאילו הוא עמוד - כן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת - אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד): דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו, ואומר (שם כב): ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו, ואומר (שם יד): וכסיל מתעבר ובוטח, כי לבם בריא להם כאולם, ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל. והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה - היא שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים. כי אין די שחסרה מהם ראיית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפתם ומביאתם אל באר שחת.

"בַּבְּקָר תֵּאמַר מִי־יִתֶּן לָרֵב וּבְעֶרְב תֵּאמַר מִי־יִתֶּן בְּקָר..."
(דברים פרק כח: סז)